

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ
РОЗВИТОК УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
КОЛЕКТИВНА НАУКОВА МОНОГРАФІЯ**

За науковою редакцією
Я.В. Белінської

Київ 2008

УДК 330.3+330.34.014
ББК 65.011+65.261
Ф – 59

Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу НАУ
заборонено

Рекомендовано до друку Вченою радою Національної академії управління (протокол №6 від 6.12.2007).

Рецензенти:

Кононенко Віталій Іванович, доктор економічних наук, професор
Кириченко Олександр Анатолійович, доктор економічних наук, професор
Бурлака Григорій Григорійович, доктор економічних наук, професор

Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації: Колективна наукова монографія / Під ред. Я.В. Белінської. – К.: Національна академія управління, 2008. – 212 с.

ISBN 978 – 966 – 8406 – 32 – 4

Монографія присвячена фінансово-економічним проблемам розвитку економіки України в умовах глобалізації. Викладені теоретико-методологічні питання розробки стратегії входження України у світове господарство та формування фінансово-економічного механізму цього процесу. В основу викладу матеріалу монографії покладені багаторічні дослідження науковців в галузі економічної теорії, фінансів та банківської справи, які були апробовані на сторінках авторитетного журналу «Актуальні проблеми економіки» в 2004–2007 роках. В монографії обґрунтовано шляхи забезпечення структурно збалансованого економічного зростання економічної системи України та її ефективного міжнародного співробітництва, визначені напрями вдосконалення всіх ланок господарської системи.

УДК 330.3+330.34.014
ББК 65.011+65.261
Ф – 59

© Авторський колектив, 2008
© Майнові, ВНЗ «Національна академія управління», 2008

ISBN 978 – 966 – 8406 – 32 – 4

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ I. Сутність і механізми сучасної глобалізації	8
1.1. Фінансово-економічний механізм глобалізації	8
1.2. Глобальна виробнича інфраструктура як результат розширення інтернаціоналізації господарського життя	16
1.3. Інтернаціоналізація міжгалузевого виробництва, її причини та ефективність	21
1.4. Регіоналізація міжнародної торгівлі в умовах глобалізації	25
Розділ II. Особливості розвитку України в умовах глобалізації	31
2.1. Головні чинники і наслідки розвитку економіки України в умовах глобалізації	31
2.2. Конкурентоспроможність в реаліях сьогодення	37
2.3. Організаційно-фінансові аспекти активізації інноваційно- інвестиційних процесів	45
2.4. Завдання та специфіка валютно-курсової політики в умовах глобалізації	59
2.5. Государственное регулирование внешнеэкономической деятельности	69
2.6. Фінансовий аспект регіонального економічного розвитку України в умовах глобалізації	74
Розділ III. Фінансова інтеграція України	81
3.1. Процеси транснаціоналізації банківської діяльності та перспективи їхнього розвитку в Україні	81
3.2. Вплив іноземного капіталу на розвиток банківської системи України	89
3.3. Вплив глобалізації світової економіки на розвиток українського ринку страхових послуг	96
3.4. Іноземний капітал на страховому ринку України	101
3.5. Іноземне інвестування в економіку України та його регіональна характеристика (на прикладі Львівської області)	108
Розділ IV. Проблеми становлення господарського комплексу в умовах глобалізації	117
4.1. Світова організація торгівлі та перспективи розвитку підприємництва в Україні	117
4.2. Развитие нефтегазового комплекса Украины в условиях глобализации мирового ТЭК	123
4.3. Перспективи розвитку аграрного сектора економіки України в умовах посилення лібералізації зовнішньої торгівлі	131
4.4. Експортний потенціал лісових ресурсів: сучасний стан та перспективи розвитку	144
4.5. Стандартизація та сертифікація як необхідні умови торгівлі продукцією біоенергетики	149
4.6. Оцінка ефективності міжнародної торгівлі ліцензіями	158
4.7. Сучасні тенденції міжнародної співпраці у сфері винахідництва	167
Розділ V. Стратегія входження України у глобальну економіку	178
5.1. Інтеграційні завдання України в умовах трансформації моделі розвитку глобальної економіки	178
5.2. Інноваційні перетворення української економіки в контексті міжнародної конкуренції	190
5.3. Еврорегиональная деятельность Украины: проблемы и перспективы	202

3.4. ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

За підвищення ролі іноземного капіталу в страховій системі України сформувалися полярні думки щодо наслідків приходу іноземного капіталу на страховий ринок України, особливо це стосується визначення критичної межі присутності іноземного капіталу. Адже як свідчить досвід країн Центральної та Східної Європи присутність іноземних страховиків на початковому етапі експансії призводить до позитивних наслідків для фінансового сектору, а при досягненні певної межі насиченості ринку вже не дає первинного ефекту і викликає тільки наслідування інтересів країн-походження капіталу.

У той же час багато експертів вважає, що збільшення обсягів іноземних інвестицій у страховий ринок України буде продовжуватися, хоча значних за обсягами угод з купівлі вітчизняних страхових компаній спостерігатися не буде.

Основні проблеми, які потребують вирішення – це вплив іноземного капіталу на страховий ринок України, а також оцінка можливих наслідків зняття обмежень на відкриття філій іноземних страхових компаній у межах очікуваного вступу до СОТ.

Загальна кількість страхових компаній поступово збільшується. Про це свідчать дані табл. 1. Якщо у 2004 р. іноземні страховики були представлені 59 компаніями, то вже на початок липня 2006 р. їх було 65. Хоча їхня частка у загальній кількості страховиків залишилась майже незмінною: 15,2% і 16,0% відповідно [7].

Таблиця 1. Динаміка кількості страховиків на страховому ринку України у 2004–2006 рр. [7]

Показник	2004	2005	1 півріччя 2006
Всього страхових компаній	387	398	405
у тому числі:			
– з ризикового страхування	342	348	349
– зі страхування життя	45	50	56
– з іноземним капіталом	59	58	65
Питома вага страхових компаній з іноземним капіталом, %	15,2	14,6	16,0

Більш суттєвими є зміни в абсолютних показниках залучення іноземного капіталу у страхову систему України (див. рис. 1). За підсумками першого півріччя 2006 р. його значення майже у 2 рази перевищувало відповідний показник 2003 року. В той же час необхідно звернути увагу на те, що в загальній структурі статутного фонду страховиків України на іноземний капітал припадає 13,4%, а на вітчизняний капітал – 86,6%. Але, враховуючи, що іноземні страховики вийшли на страховий ринок України в останні 2 роки і лише пристосовуються до умов вітчизняного ринку, найближчим часом можна очікувати з їхнього боку збільшення загального обсягу інвестицій, що відповідно призведе і до зростання їхньої частки в структурі статутного фонду.

Важливе значення має походження іноземного капіталу (рис. 2): 60% припадає лише на 3 країни – Велику Британію, США та Азербайджан. Ще 25%

розподілені майже порівну між Польщею, Кіпром, Австрією та Росією. Як бачимо, значна кількість іноземного капіталу має європейське походження, що цілком відповідає загальній тенденції впливу іноземних компаній на фінансовий сектор країн Східної Європи [10].

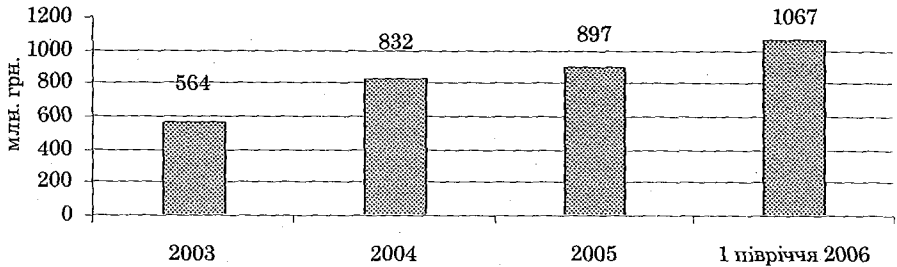

Рис. 1. Динаміка залучення іноземного капіталу на страховий ринок України

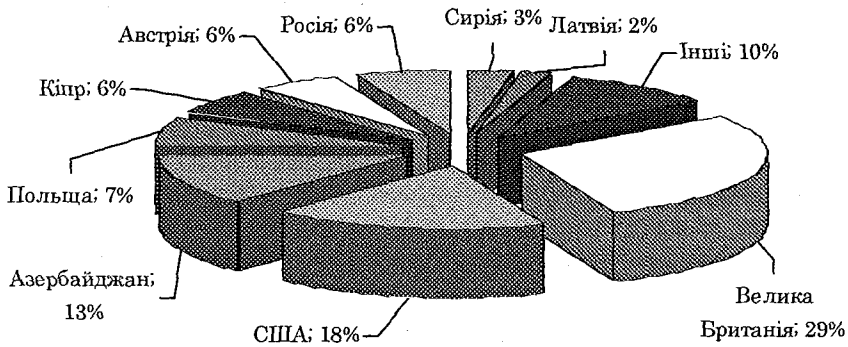

Рис. 2. Структура іноземних інвестицій на страховому ринку України на 01.04.2006 р. [10]

Є кілька винятково важливих чинників, які визначають прихід іноземних інвесторів на страховий ринок України і свідчать про перспективність розвитку страхування в Україні. Насамперед, це пов'язано з ненасиченістю самого ринку, адже застрахованими є лише 10 % ризиків. Окрім цього страхуванням взагалі не охоплена значна кількість населення. Так, якщо за часів Радянського Союзу було застраховано 32% працюючого населення, то в Україні – лише 3%. Враховуючи той факт, що кількість населення в Україні є порівняно великою і добробут його поступово зростає, то можна сподіватися на бурхливий розвиток таких накопичувальних і соціальних видів страхування, як страхування життя, пенсійне страхування, медичне страхування тощо.

Важливим показником, який свідчить про розвиток страхової справи, є питома вага страхування у валовому внутрішньому продукті. Зокрема частка чистих страхових премій у ВВП України складала на кінець 2005 р. лише 1,8%, у той час як відповідний показник у Польщі та Угорщині досяг 3%, Чехії – 4%. У найбільш розвинених країнах Європи його середнє значення дорівнює 8,7 %. Тобто потенціал зростання складає як мінімум 1,2% до рівня країн Східної Європи і майже 7% – до рівня розвинених країн Європи.

На нашу думку, в найближчій перспективі повинна підвищитися роль страхування життя на страховому ринку України. Його питома вага у загальній кількості чистих страхових премій складає 4,3% (на кінець 2005 р.), у той час як у Польщі – 45%, Угорщині, Чехії – 40%, розвинених країнах Європи – до 60%.

Взагалі, страховий ринок України також є привабливим для іноземних інвесторів завдяки своїм темпам зростання. За оцінками експертів у найближчі 3 роки їхнє середнє значення складатиме не менше 20%. При цьому найбільша динаміка спостерігатиметься у сфері страхування життя – близько 70%, страхування автотранспорту – 30–35%.

За період з 2002 р. по 2005 р. страхові компанії України досягли таких показників діяльності (табл. 2), аналіз яких показує, що найбільш суттєвими досягненнями страхового ринку є нарощування абсолютних значень більшості з них [7]. Майже в 3 рази зросли валові страхові премії, у 2 рази – чисті страхові премії, більше ніж у 4 рази – сплачений статутний фонд, майже у 4 рази – загальні активи, у 3,5 рази – валові страхові виплати.

Таблиця 2. Основні показники діяльності страхових компаній України у 2002–2005 рр. [7]

№	Показник	2002	2003	2004	2005
1	Валові страхові премії, млн. грн.	4442,1	9135,3	19431,4	12853,5
2	Чисті страхові премії, млн. грн.	3646,1	6894,4	9664,5	7482,8
3	Відношення валових страхових премій до ВВП, %	2,0	3,4	5,6	3,1
4	Відношення чистих страхових премій до ВВП, %	1,6	2,6	2,8	1,8
5	Валові страхові виплати, млн. грн.	539,5	928,7	1252,6	1894,2
6	Рівень страхових виплат, %:				
	– валові	12,2	9,4	7,9	14,7
	– чисті	14,2	11,6	14,6	20,7
7	Частка перестраховування у валових страхових преміях, %	47	59	60	47
8	Сформовані страхові резерви, млн. грн.	1898,0	3775,0	8272,2	5045,8
9	Сплачений статутний фонд, млн. грн.	1550,5	3523,9	5514,5	6641,0
10	Загальні активи, млн. грн.	5329,4	10457,4	20012,8	20920,1

У той же час відносні показники за весь період майже не зазнали суттєвого росту. Це пов'язано зі значним погіршенням показників розвитку страхового ринку у 2005 р., особливо порівняно з 2004 р., який виявився найкращим за весь період дослідження. Лише у 1,5 рази зросли чисті страхові виплати і відношення валових страхових премій до ВВП, майже у 1,2 рази зросли валові страхові виплати і відношення чистих страхових премій до ВВП.

На нашу думку, саме високі показники 2004 р. спонукали іноземних інвесторів збільшити свою присутність на страховому ринку України. Окрім цього на даному етапі розвитку страхового сектору важливим чинником його зростання є підвищення довіри до страхових компаній з боку населення та суб'єктів господарювання. Цього можна досягти шляхом підвищення капіталізації страхового бізнесу, що й відбувалося протягом останніх років.

Також причинами зростання страхового ринку України є:

- зростання економіки України;
- зростання добробуту населення;
- зростання страхової культури;

- розвиток технологій у страховому бізнесі;
- зростання інвестицій у страховий бізнес.

Якщо поглянути на те, які компанії останніми роками вийшли на вітчизняний ринок (табл. 3), то можна зауважити, що у своїй більшості це впливові учасники як національних, так і транснаціональних страхових ринків. При цьому найбільша кількість іноземних інвесторів представлена російськими та австрійськими компаніями.

Як правило, нерезидентів цікавлять страхові фірми, які розміщені у фінансовому центрі країни, мають розгалужену філіальну мережу і добре налагоджені канали продажів. Саме такі компанії, вважають вони, можуть забезпечити необхідну дохідність діяльності. Що ж стосується невеликих, регіональних і кептивних страхових компаній, то вони інвесторів не цікавлять.

Таблиця 3. Перелік страхових компаній за участю іноземного капіталу на страховому ринку України

Країна походження	Іноземна компанія – засновник (акціонер)	Дочірня українська страхова компанія
Австрія	Wiener Stadtische	СК «Юпітер» СК «Глобус»
	Grazer Wechselseitige (Gra We)	СК «Граве Україна»
	WSV	СК «КНЯЖА»
	ECCO Versicherungsmakler Ges.m.b.H	СГ «ЕККО»
	UNIQA	СК «Кредо-Классік»
Австралія	QBE	«QBE-Україна»
Ізраїль	Al-Clal	Clal-insurance
Італія	Generali Group	«Гарант-Авто» «Гарант-Лайф»
		СК «ЮТИКО»
Німеччина	ERGO	СК «ЮТИКО»
Нідерланди / Бельгія	Fortis	СК «Еталон-Життя»
Бельгія	TBIH	СК «Цессія»
Польща	PZU	PZU Україна
Росія	РОСНО-Allianz	«РОСНО-Україна» «Allianz-РОСНО-життя»
		СК «ИНГО Україна»
	ИНГОСТРАХ	ЗАО «ПРОСТО-страхування» СК «ПРОСТО-страхування. Життя і пенсія»
	РЕСО-Гарантия	СК «ПРОСТО-страхування. Життя і пенсія»
	Национальный резервный банк	ЗАО «Європейський страховий альянс»
	Росгосстрах	СК «Провідна»
	ФГ «Спутнику»	СК «Renaissance life»
	Холдинг «Русский стандарт»	ЗАО «Довіра і Гарантія»
США	AIG	«AIG Україна» ALICO AIG Life
		СК «Український страховий альянс»
Франція	BNP Paribas Group	СК «Український страховий альянс»
Чехія	PPF Group N.V.	«Хоум Кредит Страхування»

В умовах, коли зростає присутність іноземних компаній на національних ринках, виникає питання оцінки якості закордонних інвестицій. Наприклад, М. Мельник вводить поняття псевдоінвестицій та вказує на те, що існує «проблема непрозорості каналів іноземного інвестування, відсутність даних про надійність малих та середніх іноземних інвесторів, реальну стратегію транснаціональних корпорацій на ринку України» [6, 58]. На нашу думку, у

міру того, як буде зростати кількість іноземних страховиків, державі необхідно буде забезпечувати постійне вдосконалення норм та процедур фінансового моніторингу їхньої діяльності.

Схеми виходу на страховий ринок України, які застосовують іноземні інвестори, найчастіше передбачають відкриття дочірньої компанії або купівлю вітчизняної страхової компанії із подальшим інвестуванням значної кількості фінансових ресурсів. При цьому іноді операції можуть проводитися не прямо, а через афілійовані компанії, як це відбувалось у випадку входу на український ринок німецької страхової групи «Allianz» через російську компанію «РОСНО-Allianz». При купівлі компаній з розвинутою мережею філій, налагодженими каналами реалізації страхових послуг інвестори привносять новітні технології збуту та корпоративні традиції роботи. При купівлі дрібних та маловідомих компаній (як правило, заради ліцензії) інвестор змінює назву, стратегію просування на ринку, яка повністю запозичує методи роботи материнської компанії.

Необхідно зазначити, що суми угод купівлі іноземними інвесторами українських страховиків визначити важко. В більшості випадків вони не розголошуються. Єдиним достовірно відомим випадком із конкретною сумою є продаж 100% акцій страхової компанії «Еталон-Життя» фінансовій групі «Fortis» (Нідерланди/Бельгія) за 7,6 млн. євро (49 млн. грн.) [4].

Іноземні інвестори, які працюють на українському ринку страхування зазначають, що Україна цікава для них своїм динамічним зростанням у секторі страхування, а також кількістю потенційних страхувальників. Поряд з цим, іноземці можуть привнести на ринок те, чого на ньому не вистачає – досвід роботи, технології, принципи побудови бізнес-процесів. Кожен іноземний страховик прагне бути лідером ринку, що повинно призвести до жорсткої конкурентної боротьби, яка буде частиною загальної стратегії багатьох компаній з підсилення позицій і розширення присутності в Центральній та Східній Європі.

Наслідком таких дій будуть значні капіталовкладення в розвиток дочірніх компаній, а також робота останніх зі збитками. Прикладом цього є збитковість діяльності найбільшої за зборами страхових премій у першому півріччі 2006 р. компанії «ALICO AIG Life» – близько 13 млн. дол. США. Це пояснюється розбудовою власної мережі відділень у регіонах України, впровадженням нових страхових продуктів, комісійними виплатами страховим посередникам [9].

Концентрація іноземного капіталу на страховому ринку України має як позитивні, так і негативні чинники, які суттєво впливають на продавців страхових послуг та на споживачів. З точки зору споживачів страхових послуг це призведе до збільшення кількості нових, якісних продуктів, поступовим зменшенням їхньої вартості порівняно з вітчизняними аналогами. Прикладом цього може слугувати падіння цін на майнове страхування великих промислових об'єктів нижче середньоєвропейського рівня, що є наслідком зростаючої конкуренції. Якщо в 2005 р. тарифи знаходилися у межах 0,1–0,15% від страхової суми, то в 2006 р. вони зменшились до рівня – 0,05–0,03% [8].

З точки зору страхових компаній, підвищення рівня конкуренції на страховому ринку витіснить із ринку невеликі компанії, які не можуть на рівних конкурувати з іноземцями за рівнем сервісу, вартістю страхових продуктів, інноваціями, технологіями. Водночас ці ж тенденції можуть призвести до сти-

мулювання розробки вітчизняними страховиками конкурентоспроможних продуктів, які зможуть задовольнити нові вимоги клієнтів.

Поряд з цим є низка недоліків, пов'язаних із приходом іноземних страхових компаній на вітчизняний страховий ринок, а особливо їхніх філій. Серед таких проблем необхідно виділити:

- ускладнення нагляду за діяльністю компаній;
- присутність страхових компаній з більш дешевими ресурсами може створити тиск на недостатньо розвинутий вітчизняний страховий ринок;
- домінування інтересів країни походження капіталу над інтересами суб'єктів вітчизняного ринку.

Ці проблеми можуть проявитися у найближчому майбутньому зі вступом України до СОТ. Нещодавно Верховною Радою України були затверджені відповідні зміни до Закону України «Про страхування» [1], згідно з якими, по-перше, страховикам-нерезидентам дозволяється здійснювати страхування ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет і фрахтом (включаючи супутники) тощо, по-друге, через п'ять років з дня вступу України до Світової організації торгівлі будуть зняті обмеження на укладання договорів страхування з іноземними страховиками (їхніми філіями).

Навіть за умови відсутності обмежень на відкриття філій іноземних страхових компаній, на наш погляд, ніякої масової навали зарубіжних страховиків не було б. Причиною цього є складність та суперечливість українського законодавства в сфері валютних операцій.

Наприклад, М. Домбровски [5] вказує на те, що чинна система валютного регулювання має низку недоліків. Серед найбільш суттєвим, що можуть вплинути на діяльність страхових компаній можна виділити:

1. Численність обмежень, їхня низька сукупна прозорість. Відсутній єдиний закон, що регламентував би транзакції за рахунком фінансових операцій. У той же час діє велика кількість підзаконних актів, які були прийняті у різні роки та різними органами виконавчої влади.

2. Подвійна асиметрія валютних обмежень. Більшість обмежень існує на вивіз, ніж на ввіз капіталу, та на діяльність резидентів.

3. Відсутність єдиного регулятора. Хоча НБУ відіграє основну роль у процесі регулювання руху капіталу, певними повноваженнями в цій сфері наділені також Державна комісія з цінних паперів та фондових ринків, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, а також регіональні органи влади (в частині реєстрації прямих іноземних інвестицій).

4. Вся система регулювання заснована на індивідуальних адміністративних інструментах (наприклад, видача валютних ліцензій), що створює поле для можливих зловживань.

При цьому чинна система валютного регулювання нездатна повною мірою протистояти схемам тіньового виводу капіталів за кордон, проте ускладнює роботу іноземних інвесторів.

Ще однією проблемою, на яку вказують вітчизняні дослідники [3], є недостатня загальна капіталізація, а отже, і недостатня місткість страхового ринку України: сумарний обсяг сплачених статутних фондів та сформованих страхових резервів склав, за результатами 2005 р., лише 11733,8 млн. грн.

Але за збереження тенденції до прискорення темпів капіталізації протягом останніх років і зростання фінансової спроможності національного страхового ринку ця проблема буде вирішена.

При оцінці наслідків відкриття вітчизняного страхового ринку для іноземного капіталу можна проводити аналогії прогнозів, які стосуються банківської системи, тому що, на нашу думку, в ній спостерігається подібна ситуація. В обох випадках передбачається перехідний період (5 років); обидва сектори динамічно розвиваються, але в той же час вони перебувають на етапі становлення (якщо порівнювати їх із розвиненими країнами); зростає присутність компаній з іноземним капіталом.

Відповідно до прогнозів Центру наукових досліджень Національного банку України зняття обмежень на доступ філій іноземних банків на український ринок само по собі не є загрозою для банківської системи України. Основна небезпека полягає у діяльності банківських установ з метою отримання прибутків від спекулятивних операцій чи для здійснення операцій з «брудними» коштами [2].

Таким чином, спостерігається поступове посилення впливу іноземного капіталу на страховий ринок України, що призведе до його подальшого зростання у майбутньому, адже суттєвих перепон для цього на даний момент не існує. Більше того, вступ України до СОТ надає дозвіл на відкриття філій іноземними страховими компаніями, що створює умови для підвищення конкуренції на національному страховому ринку.

З урахуванням запланованого перехідного періоду (5 років) в українських страховиків є шанс на збереження власних позицій на фінансовому ринку. Але це можливо лише за умови підвищення рівня їхньої капіталізації, покращення якості менеджменту та управління ризиками. Основну увагу слід приділити поданню саме суперечливості валютного законодавства, надмірного втручання держави в економіку, наявності непрямих бар'єрів, які ускладнюють роботу іноземних компаній та високого рівня політичних і економічних ризиків як потенційних передумов для приходу в Україну спекулятивного капіталу.

1. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України №357-V від 16.11.2006 // zakon1.rada.gov.ua.
2. Ващенко В.В. Проблеми адаптації банківської системи України до умов СОТ // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. – Т. 14. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – С. 180–183.
3. Гаманкова О. Капіталізація страхового ринку України як прояв процесів глобалізації // Економічний часопис–XXI. – 2006. – №5–6 // www.soskin.info.
4. Головин В., Ормоцадзе М. «Жизнь» Шпига и Деркача оценили в 7,6 млн. евро // Инвестгазета. – 2006. – №32(559). – С. 18.
5. Домбровски М. Перспективы либерализации счета финансовых операций в Украине / Центр социально-экономических исследований // www.case.com.pl.
6. Мельник М. Проблема якості іноземного інвестування в контексті збереження та захисту економічних інтересів України // Стратегічний розвиток регіону – економічне зростання та інтеграція: Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 1. – Чернівці, 2006. – С. 57–61.
7. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг // www.dfp.gov.ua.
8. Очиповская Т. Как повлияет выход иностранных игроков на украинский страховой рынок и тарифы, в частности? // foginsureg.com.
9. Щеглова Е. Лидер подсчитывает убытки // Инвестгазета. – 2006. – №33–34(560). – С. 23.
10. Щеглова Е. Страховой бизнес будет дорожать // Общее дело. Страхование. – 2006. – №9. – С. 20–23.